

УДК 330.341.1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОГО РИЗИКУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ

Світлична Т.І.

Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова

Висвітлюються теоретичні засади оцінки економічних ризиків діяльності підприємств України. Акцентується увага на застосуванні методів матричного моделювання в оцінці ризику в процесі управління даним економічним явленням.

Ключові слова: економічний ризик, втрати, загроза, критерії оцінки, матричне моделювання.

Постановка проблеми. Кардинальні економічні перетворення, що відбуваються нині в Україні, супроводжуються численними складними й суперечливими економічними процесами. І даним процесам властивий високий ступінь динамізму та непередбачуваності. Коливання цін на продукцію та послуги, невідічне співвідношення валютних курсів, непрогнозований розвиток політичних подій, а також інші явища, які характеризуються багатоваріантністю свого розвитку, – зумовлюють вплив факторів економічного ризику на діяльність підприємств.

Уникнути повністю чи усунути ризиковий характер функціонування вітчизняних підприємств неможливо, але здійснюючи оцінку факторів ризику можна досягнути мінімізації його негативного впливу на їх економічний розвиток.

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій. Питанням категоріального визначення, управління й оцінки ризиків присвячено достатньо велика кількість робіт вітчизняних та зарубіжних економістів і фахівців в галузі менеджменту. Серед них можна виділити праці: Абчука В.А., Балабанова І.Т., Білої С.О., Буянової М.Е., Вітлінського В.В., Верченко П.І., Гранатурова В.М., Конорева В.В., Лапусти М.Г., Лук'янової В.В., Станіславчика Е.Н., Хитрової С.М. та інших [1-4; 7-9; 11; 13; 14; 16-17].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В той же час дослідження сучасного стану наукових досліджень даного питання свідчить про багатоваріантність та найчастіше – полярність трактовок економічного змісту категорії «ризик», а також недостатність розробок методичних положень з вибору методу оцінки даного економічного явища. Побудова ефективної системи ризик-менеджменту на підприємствах регіону багато в чому ґрунтується саме на застосуванні кількісної оцінки ризику, так і визначенні сутності економічного ризику діяльності господарюючих суб'єктів.

Мета статті. Метою роботи виступає аналіз наукових досліджень з проблем оцінки ризику в діяльності підприємств та обґрунтування необхідності застосування методів математичного моделювання для їх оцінки.

Для досягнення поставленої мети використовуються системний підхід, аналітичний метод, метод моделювання, а також інші загальнонаукові методи.

Викладення основного матеріалу. Перш ніж проаналізувати організаційні аспекти оцінки економічних ризиків проаналізуємо питання їх зміс-

тового наповнення. Трактування категорії «ризик», які зустрічаються в економічній літературі, умовно можна поєднати у чотири групи (рис. 1).

З перелічених на рис. 1 трактувань найбільш розповсюдженою і такою, що найчастіше згадується в економічній літературі – є третя група підходів. Окрім того, близьким за змістом до точки зору другої групи визначень є розуміння ризику як системи економічних відносин із реалізації здатності підприємства творчо, ефективно використовувати елемент невизначеності в процесі функціонування [12].

Окрім перелічених на рис. 1 точок зору, можна перелічити і такі трактування: «Найчастіше під ризиком розуміють дію, що виконується в умовах вибору (в ситуації вибору в надії на щасливий результат), коли в разі невдачі існує можливість (ступінь небезпеки) опинитися в гіршому становищі, ніж до вибору (чим в разі невчинення цієї дії). Можлива й інша інтерпретація ризику – як ступеня варіації доходу, який може бути отриманий завдяки володінню активами конкретного виду» [11, с. 8].

Автор вважає, що загалом можна виділити такі основні моменти, що є невід'ємними характеристиками категорії «ризик»:

- економічний характер даного явища;
- об'єктивність існування;
- випадковий, імовірнісний характер, наявність невизначеності;
- суб'єктивність сприйняття ризику людиною;
- наявність альтернативних рішень;
- виникнення можливих відхилень від поставленої мети.

Щодо природи регіональних ризиків, вважаємо цікавою та такою, що заслуговує на увагу, точку зору Конорева В. В. У своєму дослідженні він зазначає: «Природа регіонального ризику двоїста. Регіональний ризик відноситься до систематичних ризиків в межах регіональної економіки та є несистематичним в рамках світової економіки і економіки країни. Це означає, що регіональний ризик не може бути зменшений за рахунок збільшення числа об'єктів вкладень в масштабах мезоекономіки» [11, с. 9].

До переліку основних видів регіональних ризиків різними авторами відносяться:

- ризик невиконання регіонального бюджету;
- ризики різних сфер діяльності регіону (в сільському господарстві, промисловості, будівництві, сфері послуг тощо);
- регіональний ризик інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості регіону;

– ризик показників, що відображають величину інвестиційних і бюджетних ресурсів, сальдо вивозу-ввозу капіталу, обсяг зовнішньоторговельного обороту, фінансову забезпеченість регіону, величину субсидій, рівень життя населення [11, с. 9].

Особливість динамічних процесів розвитку регіону та практично всеохоплюючий вплив ризиків на цей процес вимагає від фахівців з ризик-менеджменту уміння працювати в умовах невизначеності, здійснювати раціональний вибір з безлічі можливих альтернативних варіантів, брати на себе ризик в допустимих межах. Тобто, фахівцям необхідно безпосередньо займатися дослідженням ризиків, вмінні ідентифікувати загрози, оцінювати конкретні ризики, аналізувати результати, моделювати і прогнозувати розвиток небезпечних ситуацій і на основі цього розробляти ефективні заходи управління розвитком підприємств регіону.

Управління ризиками представляє собою процес виявлення і оцінки ризиків, а також вибір методів та інструментів управління з метою його

оптимізації. Іншими словами, це вміння використовувати в управлінській діяльності різноманітні підходи, процеси, заходи, які дають можливість в певній мірі прогнозувати можливість настання ризикових подій і намагатися знизити ступень ризику до припустимого рівня.

Базуючись на результатах досліджень [4; 6; 8; 11; 14; 17-18] вважаємо, що процес управління регіональним ризиком – це поетапна діяльність, що включає діагностику підприємств, вироблення і прийняття рішень із стратегії управління ризиками, розробку механізмів мінімізації та усунення ризиків, бюджетування системи управління ризиками. А основними етапами управління ризиками регіону виступають наступні (рис. 2).

З метою мінімізації можливих негативних наслідків ризикової ситуації в функціонуванні підприємств ризик діяльності підприємств регіону необхідно оцінювати кількісно.

Це дозволяє з декількох альтернатив вибрати варіант дій з найменшими втратами й збитками фінансово-господарських результатів.

В економіці використовується достатньо широкий спектр методів та критеріїв оцінки економічного ризику діяльності підприємств. Найбільш відомі такі методи оцінки ризику: аналітичний, експертний, математико-статистичний, «дереворішень», аналогів, сценарний, чутливості проекту, графічний та ін. В якості критеріїв при кількісній оцінці використовуються: критерії Байеса, Вальда, Севіджа, Гурвіца, Лапласа, коефіцієнти Бачкаї, чутливості β , дисконтування, коефіцієнти ймовірності банкрутства і т.ін. Кожен з перелічених методів та критеріїв має свої переваги й недоліки, використовуються в оцінці різних видів ризиків підприємства.

В сучасних умовах ефективність оцінки ризику та в цілому системи ризик-менеджменту багато в чому визначається наявністю інформаційної бази. В цьому сенсі оцінка ризику на базі аналізу фінансового стану підприємства виступає одним із самих доступних та простих методів кількісної оцінки рівня ризику. А сполучення аналітичного методу за результатами фінансового аналізу та методу матричного моделювання дозволяє відслідковувати динаміку загального ризику діяльності, що виникає від комбінації впливу внутрішніх та зовнішніх умов функціонування господарюючого суб'єкту. Аналіз динаміки загального ризику діяльності підприємства не тільки виступає необхідним етапом самої системи ризик-менеджменту на підприємстві, а й інформаційною базою в розробці загальної економічної стратегії діяльності.

На думку автора, метод матричного моделювання для цієї мети є прийнятним та достатньо ефективним. Однією з характерних рис цього методу є динамічний підхід, що дозволяє відслідковувати у динаміці показники фінансового стану підприємства.

Рис. 1. Існуючі підходи до трактування категорії «ризик»

Рис. 2. Чотири етапи управління ризиками підприємств регіону

Вихідною інформацією для побудови матричної моделі виступають дані бухгалтерського Балансу (Звіту про фінансовий стан) (форма № 1) та Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) (форма № 2). Основними показниками, які, на думку автора, повинні бути введені в матрицю, є: обсяг активів підприємства (оборотних і необоротних, робочого капіталу, запасів, дебіторської заборгованості, грошових коштів); обсяг пасивів; розмір операційних витрат; обсяг чистого прибутку.

Принципи побудови, заповнення та аналізу матриці базуються на особливостях матричного моделювання. А саме, матриця уявляє собою квадратну таблицю, у якій у крайньому лівому стовпці і над усіма графами таблиці в однаковій послідовності наведені ланцюгові індекси відповідних показників за аналізований період у порівнянні з попереднім, тобто темпи росту показників. На перетині відповідних стовпців і графів зазначені відносні показники, що характеризують співвідношення темпів росту показника, зазначеного в графі, до темпів росту показника, зазначеного в рядку матриці – таблиці.

Таким чином, показники матриці уявляють собою співвідношення темпів росту відносних показників фінансового стану. Матриця вміщує такі елементи, що відображають лише взаємозв'язок між даними бухгалтерської звітності, а тому вони залишаються в розрахунках без належної уваги. Погіршення фінансового стану підприємства саме свідчить про зростання загального економічного ризику діяльності підприємства.

Також у матриці присутні такі відомі і використовувані показники фінансового стану, як коефіцієнти загальної, швидкої та абсолютної ліквідності, маневреності оборотних коштів і робочого капіталу, показники прибутковості, ефективності використання капіталу та ін. Однак в розрахунку комплексного показника матричної

моделі, що характеризує фінансовий стан підприємства, використовуються не всі показники, а лише ті, зростання яких свідчить про зниження загального ризику діяльності підприємства.

З показників матриці можна сформулювати логічні для проведення аналізу блоки показників: блок ефективності використання активів, якості структури активів, якості структури пасиву, взаємозв'язку активу й пасиву, взаємозв'язку фінансових результатів із джерелами коштів й інші.

Комплексний показник фінансового стану матричної моделі дозволяє відслідковувати рівень загального ризику діяльності підприємства в динаміці, а саме: його зростання комплексного показника свідчить про зниження ризику і навпаки.

Підприємства регіону, в залежності від специфіки своєї діяльності, можуть використовувати численні методики оцінки ризику. Важливим аспектом при цьому виступає розуміння кінцевої мети цієї оцінки. Адже: «В спектрі стратегічного програмування розвитку регіону подібна оцінка може дозволити виявити ті сфери, де зниження того чи іншого ризику можливо і доцільне. Відповідність оцінки з поставленим в програмі розвитку підприємств регіону метою дозволить розробити регіональну систему управління ризиками. Окрім того, цілі системи управління ризиками повинні відповідати цілям, які ставить перед собою регіон, і забезпечувати зниження рівня ризиків, що збільшить можливості в досягненні регіоном своїх стратегічних цілей» [17, с. 59].

Висновки і пропозиції. Об'єктивність та багатогранність ризику у діяльності підприємств регіону в сучасних умовах потребує необхідності урахування його при розробці економічної стратегії їх діяльності. Створення системи управління та оцінки ризику у динаміці забезпечить сталий розвиток підприємств регіону та їх гнучкість у сучасному динамічному середовищі.

Список літератури:

1. Абчук В.А. Предпринимчивость и риск / В.А. Абчук. – Л.: ЛФ ВИПК РП, 1991. – 79 с.
2. Балабанов И.Т. Риск-менеджмент / И.Т. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 100 с.
3. Біла С.О. Регіони України у післякризовий період: ризику та перспективи розвитку: аналіт. доп. / С.О. Біла, О.В. Шевченко, В.І. Жук, М.О. Кушнір [та ін.]; за ред. С.О. Білої. – К.: НІСД, 2011. – 104 с.
4. Буянова М.Э. Управление рисками инновационного развития в регионе / М.Э. Буянова // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 2. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=5645>
5. Бочарников В.П. Нечеткая технология анализа и управления рисками / В.П. Бочарников, А.В. Цыганок: Збірник наукових праць за матеріалами Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми економічного ризику: аналіз та управління». – К.: КНЕУ, 1998. – С. 8-9.
6. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: [монографія] / Т.Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.
7. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко: [монографія]. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
8. Верченко П.І. Ризикологія: [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / П.І. Верченко, Г.І. Великоіваненко, Н.В. Демчик. – К.: КНЕУ, 2006. – 176 с.
9. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения / В.М. Гранатуров: [учебн. пос.]. – М.: Дело и сервис, 1999. – 112 с.
10. Клапків М.С. Питання етимології економічного ризику / М.С. Клапків // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 14-20.
11. Конорев В.В. Управление рисками в региональной экономике: автореф. дис...канд. эконом. наук по специальности 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика) / Виктор Васильевич Конорев. – В.: КГТУ, 2004. – 20 с.
12. Кривов В. Проблема рисков при принятии управленческих решений / В. Кривов // Управление риском. – 2000. – № 4. – С. 15-17.
13. Лапуста М.Г. Риски в предпринимательской деятельности / М.Г. Лапуста, Л.Г. Шаршукова. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 60 с.

14. Лук'янова В.В. Механізм діагностики діяльності підприємств з урахуванням ризику: дис... докт. економ.наук за спеціальністю 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами / Валентина Вячеславівна Лук'янова. – Хмельницький: Хмельницький нац. ун.-т, 2008. – 423 с.
15. Просторовий розвиток регіону: соціально-економічні можливості, ризики і перспективи: монографія / НАН України. Інститут регіональних досліджень; За ред. д.е.н., проф. Шевчук Л.Т. – Львів, 2011. – 256 с.
16. Станиславчик Е.Н. Риск-менеджмент на підприємстві. Теорія і практика / Е.Н. Станиславчик. – М.: «ОСЬ – 89», 2002. – 80 с.
17. Хитрова Е.М. Методы оценки регионального риска и управления им / Е.М. Хитрова // Известия ИГЭА. – 2008. – № 2 (58). – С. 56-59.
18. Шпандарук В.О. Вдосконалення управління ризиками підприємств на засадах реалізації превентивних заходів / В.О. Шпандарук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3. – Т. 1. – С. 241-244.

Светличная Т.И.

Харьковский национальный университет имени А.Н. Бекетова

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СУЩНОСТИ И ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РИСКА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕГИОНА

Аннотация

Освещаются теоретические основы оценки экономических рисков деятельности предприятий Украины. Акцентируется внимание на применении методов матричного моделирования в оценке риска в процессе управления данным экономическим явлением.

Ключевые слова: экономический риск, потери, угроза, критерии оценки, матричное моделирование.

Svitlychna T.I.

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

CURRENT ISSUES DETERMINING THE NATURE AND RISK ASSESSMENT OF ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES IN THE REGION

Summary

Theoretical bases of an estimation of economic risks of activity of the enterprises of Ukraine are shined. The attention is focused on application of methods of matrix modelling in a risk estimation in managerial process by the given economic event.

Keywords: economic risk, loss, threat evaluation criteria matrix modeling.